

Platon'da Devlet - Adalet İlişkisi

Mehmet Eren GEDİKLİ¹

Giriş

Hukuk felsefesinin en temel soru(n) larından birisi adaletin neliği, mahiyeti problemi başka bir deyişle “Adalet Nedir?” sorusudur. “Adalet Nedir?” sorusu yaklaşık 3000 yıllık düşünce tarihinin kadim sorularından biridir ancak elimizde bulunan eserler açısından bu konuda yazılmış en eski ve belki de ilk felsefi inceleme Platon (M.Ö. 427 - 347) tarafından “Devlet”² adlı diyalogunda gerçekleştirilmiştir. Biz de bu bildiride Platon’un adalet anlayışını onun bu diyalogu çerçevesinde ele almaya çalışacağız.

Adalet denilince aklımıza Platon’un da soruşturmasında yer verdiği gibi birçok farklı tanımlama gelebilir. Örneğin; adalet, güçlünün çıkarına olandır. Adalet, yasalara uymaktır. Adalet, tarafsızlıktır. Adalet, ekonomik eşitliktir. Adalet, kendimize ya da başkasına yapılan haksızlığın karşılığını bulmasıdır. Adalet, insanın vicdanıdır vb.³ Ancak Platon söz konusu olduğunda ona göre adalet tüm bu ifade ettiklerimizden daha temel bir anlam barındırır. Peki, Pla-

ton’a göre adalet nedir? Bu sorunun cevabını verebilmek için çok kısa da olsa onun metafizik ve devlet anlayışına değinmemiz gerekmektedir. Çünkü Platon felsefe tarihinin gördüğü en sistematik filozoflardan biridir ve bu nedenle onun bir kavramını açıklayabilmek için onun genel felsefesine dair bir inceleme gerekir. Bu kısa incelemenin ardından onun adalet anlayışı da kendiliğinden anlaşılır hale gelecektir.

Platon’un Metafizik İlkeleri

Platon’un adalet anlayışı büyük oranda onun metafizik anlayışı ile paraleldir. Öyle ki Platon’un metafizik anlayışı bilinmeden onun adalet anlayışını kavramak mümkün değildir. İlk olarak şunu ifade etmek önemlidir ki metafizik özellikle Platon bağlamında “algı ve sınırların” ötesinde, dışında “akıl ve bilgi” alanıdır. Yani burada ifade edeceğimiz ilkeler Platon açısından aklın, ruhun herhangi bir empirik veri olmaksızın elde ettiği bilgilerden oluşur. Bu nedenle metafizik Platon bağlamında “Gerçek nedir?” sorusuna saf (arı) aklın ışığı altında cevap arayan bir felsefe disip-

1 Ankara Üniversitesi Sistemantik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

2 Diyalog genel olarak ideal devletin yapısı üzerine olsa da Platon bu konuyu incelerken temel soruşturma alanı olarak adaletin neliği problemini ele almıştır. Guthrie, W.C.K (1978). A History of Greek Philosophy The Later Plato and The Academy Volume V. London. Cambridge University Press s. 434.

3 Can, Nevzat. (2005). Siyaset Felsefesi Problemleri. Ankara: Elis Yayınları s. 175, 189, 198, 207; Barry P., Norman. (1995). An Introduction to Modern Political Theory Third Edition. London. The Macmillan Press s. 148 - 152.

linidir.⁴ Platon'un metafizik ilkeleri de temelde onun "Gerçek nedir?" sorusuna verdiği cevapların özeti niteliğindedir. Şimdi kısaca bu ilkelere değinelim.

Platon söz konusu olduğunda belki de onun metafiziğinin en temel ilkesi varlığın bir kaos değil kozmos olduğudur. Kozmos, bizim daha çok fiziksel dünyaya atıfla kullandığımız evren, kâinat anlamına gelir. Ancak özellikle Eski Yunan söz konusu olduğunda bu kavram varlığın tamamındaki düzen, birlik, bütünlük, ahenk, oran, belirlenmişlik, uyum olarak anlaşılır.⁵ Bu birbirinden farklı özde olan madde, insan, düşünce vb. varlık tarzlarının birbirini tamamlar bir nitelikte bir bütünlük olarak bir arada bulunması ve düzen oluşturması anlamına gelir. Ve bu çoğu zaman evrenin bir gayesi, amacı olduğu şekilde de yorumlanır. Kısaca ifade etmek gerekirse bu Platon için varlığın tamamında insanda, toplumda ve doğada bir aklın egemen olduğu anlamına gelir.⁶

Platon'un diğer bir metafizik kabulü, ilkesi kozmosta içkin olan, mündemiç olan varlığın hiyerarşik bir yapıda olmasıdır. Bizim hiyerarşiyi anlamamızdaki belki de en kolay yol günümüz devletlerindeki bürokratik yapılanmadır. Nasıl ki yasaların vermiş olduğu yetki ve sorumluluklar çerçevesinde bir devlet kurumunda en yukarıda en fazla yetki

ve sorumluluğa sahip daha aşağıda ise daha az yetki ve sorumluluğa sahip kişiler (makam ve mevki açısından) varsa ve bunlar kanun önünde belli değer tabakalarına sahip ise Platon için de varlıktaki her şey yukarıda daha değerli aşağıda ise daha değersiz olmak üzere varlık, bilgi ve değer bağlamında kademe kademedir. Ancak burada şu noktanın altını çizmek gerekir ki bürokratik hiyerarşi insanların keyfi bir üretimi gibi düşünülebilir. Ancak Platon açısından ne toplumda ne doğada ne de insanda hiyerarşi keyfi, yapay değildir. Bilakis bu hiyerarşi varlığın ve tüm var olanların doğasına, özüne aittir.⁷

Platon'un üçüncü ve son metafizik ilkesi onun meşhur idealar teorisidir. İdeaların neliği, nelerin ideasının var olduğu vb. Platon'un idealar görüşüne dair birçok tartışma olsa da bu konunun daha kolay bir şekilde anlaşılabilmesi için idea kısaca bir şeyin özü olarak nitelenebilir. Peki, öz nedir? Öz, soyut olarak bir şey ne ise onu o şey yapan şeydir. Başka bir deyişle öz, bir şeyi diğer şeylerden ayıran, onu tüm diğer şeylerden farklı kılan özelliğidir, niteliğidir. Doğal olarak bu onun varlığının da temelidir. Bu öz Platon'a göre kalıcı, değişmez ve tercih edilemezdir.⁸

4 Platon daha çok günümüzde metafizik olarak anılan felsefe disiplinini diyalektik (bilimi) olarak ifade eder. Platon. (2015). Devlet (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları s. 264 - 267, 293 - 297. (Bundan sonra kısaca "Devlet" olarak ifade edilecektir.)

5 Peters, E. Francis. (2004). Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü (Hakkı Hünler Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık s. 201 - 204.

6 Devlet s. 179 - 180; Platon. (2015). Timaios (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları s. 39, 41, 70, 87; Platon. (2013). Philebos (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları s. 58.

7 Devlet s. 264 - 267, 358 - 359, 365; Arslan, Ahmet. (2006). İlkçağ Felsefe Tarihi 2 Sofistlerden Platon'a. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları s. 284, 292; Demos, Raphael. (1939) The Philosophy of Plato Charles. New York. Scribner's Sons Publishing s. 13 - 15; Guthrie, W.C.K (1978). A History of Greek Philosophy The Later Plato and The Academy Volume V. Cambridge University Press s. 439.

8 Shields, Christopher. (Ed.). (2003). The Blackwell Guide to Ancient Philosophy. Massachusetts: Bla-

Şimdi bu üç metafizik ilkeyi ifade ettikten sonra bu ilkeler ışığında Platon'un adalet anlayışını ortaya çıkarmak için onun devlet anlayışına değinelim. Özellikle bir noktanın altını çizmek gerekir ki yukarıdaki ilkeler dikkate alındığında onun devlet anlayışı bu ilkelerin devlete uygulanması ile ilintilidir.

Platon'un Devlet Anlayışı

Üçüncü metafizik ilkeyi hatırlarsak her şeyin bir özü olduğu düşüncesi Platon'a göre öncelikle insanların birbirinden farklı yeteneklerle doğdukları gerçeğidir. Bir insanı diğerinden ayıran bazı temel meziyetler, erdemler olduğu anlamına gelir. Demek ki öz (onu diğer şeylerden ayıran temel nitelik) insan açısından insanın bir meziyetinin, erdeminin diğer erdemlerine daha baskın olmasıdır. Öz, bir nevi insanın temel doğası olarak da düşünülebilir. İşte bu insanlar arası farklılıklar Platon'a göre insanları eşitsiz bir konuma getirir. Yani Platon'a göre insanlar doğuştan birbirleriyle eşit değildir. Çünkü insanların özleri ve erdemleri farklıdır. Her bir insanın bir yönünün diğer yönlerine göre daha üstün olduğu düşünüldüğünde insanın bazı işlerde başarısız olacağı ya da en azından kendine yetemeyeceği anlamına gelir. Bu durumda insan, doğası gereği ancak belli bir özelliğini baskın olarak ortaya çıkarabilir. Bu durum toplumda ihtisaslaşmayı zorunlu kılar. Bu ihtisaslaşma ise bir iş bölümünü meydana getirir. İş bölümü ise Platon'a göre toplumda ve

devlette sınıflı bir yapı meydana getirir. Ancak bu Marksist anlamda ekonomik bir sınıflaşma değildir. Temelde insanları kendilerine has erdemlerine, meziyetlerine, kabiliyetlerine dayalı olarak sınıflamadır. İşte tam bu noktada ikinci metafizik ilke devreye girer.⁹

Platon'a göre toplumdaki ya da devletteki bu yapılanma hiyerarşik (tabakalı) bir yapılanmadır. Ona göre tıpkı evrende ve insanlarda olduğu gibi devlette ya da toplumda birbirine göre farklılaşması ve değeri artması açısından bir kademelik, hiyerarşi başka bir deyişle değer skalasında daha üstün olan ve daha aşağı olan erdemlere, meziyetlere (arete) dayalı bir sosyal tabakalaşma vardır.¹⁰ Bu tabakalaşma temelde onun insan tasarımıyla ilintilidir. Ona göre insan üç parçalı bir ruha sahiptir ve bu parçaların sahip oldukları erdemler, meziyetler söz konusudur. Bu erdemler insanlar arası farklılığın temelidir ve insanların toplumsal hiyerarşideki yerini tayin eder. Bu manada Platon üç temel erdem ya da meziyet doğrultusunda toplumda üç sınıf, tabaka belirler.

Devlet'in Etik Yapılanması

Toplumsal Sınıf	Toplumsal İşlev	Erdem	İnsanın Yetisi	İnsan organı	Maden Analogisi
Üretici Sınıf	Tedarik	Ölçülülük	İştah	Mide	Demir ve Tunç
Koruyucu Sınıf	Güvenlik	Cesaret	İrade	Kalp	Gümüş
Yönetici Sınıf	Yönetim	Bilgelik	Akil	Beyin	Altın

ckwell Publishing s. 80; Cevizci, Ahmet. (Der.). (1999). İdealar Kuramı Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar. Ankara: Gündoğan Yayınları s. 81 - 84, 130; Platon. (2012). Phaidon Ruh Üzerine (N. Kalaycı, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık s. 63, 65, 99, 105, 169, 197; Devlet, 227, 237.

9 Devlet s. 82, 83, 142, 143, 152.

10 Devlet s. 142, 143; Benson, Hugh H. (Ed.). (2006). A Companion to Plato. Oxford. Blackwell Publishing s. 345.

Platon'un bu üç toplumsal sınıfı, tabakası daha önce ifade ettiğimiz gibi onun insan ruhunun parçalarıyla doğru orantılıdır.¹¹ Bu nedenle toplumsal hiyerarşinin kökeni olan insan ruhunun hiyerarşik durumu kısaca Platon tarafından şu şekilde ifade edilir; haz ve acı temelinde tüm fiziksel ihtiyaçlar ve arzuların yetisi olan "İştah" (to epitumetikon); daha çok yüreklilik, atılganlık, öfke, heyecan, tutku gibi duyguların kökeni olan yeti "İrade" (to tumoeides); son olarak bilginin, hesaplamanın, kavramanın, doğru eylemin kısaca tüm bilişsel faaliyetlerin kökeni olan yeti "Akıl" (to logistikon) dir.¹²

Platon'a göre ruhun üç parçası dört temel erdemden üçünü meydana getirir. Bunlar sırasıyla; ölçülülük, cesaret ve bilgeliktir. İşte Platon'a göre toplumda, insanların doğal farklılıklarından dolayı ortaya çıkan toplumsal tabakalaşmanın, hiyerarşinin kökeni sahip oldukları erdemler nedeniyledir. Bir nevi toplumsal fonksiyon olarak düşünülebilecek başka bir deyişle toplumun tamamı içindeki oynadığı rol ve işlev bakımından ortaya çıkan toplumsal hiyerarşinin kökeni olan bu erdemler Platon'a göre üç toplumsal sınıf oluşturur. Bunlar; toplumdaki temel ihtiyaçların karşılanmasına hizmet eden tedarikçi özellikle de o günün şartlarında çiftçi sınıfı; toplum güvenliğinden, savunmasından sorumlu asker sınıfı ve nihayetinde toplumun yönetiminden, idaresinden özetle tüm toplumsal işlerin,

rollerin doğru bir şekilde işlenmesini ve dağıtılmasını sağlayan yönetici sınıfıdır.¹³

Şimdi bu sınıfları ifade ettikten sonra Platon'un devlet anlayışını anlatmak için kullandığı bir analogiye değinmek gereklidir. Platon için toplum bir beden, vücut gibidir. Nasıl ki bir bedende beyin kalbin, kalp beynin, mide kalbin, beyin midenin vb. görevini yerine getiremez ise Platon'a göre toplumda da toplumsal sınıflar birbirinin görevini yerine getiremez. Yine nasıl ki bir uzuv, organ ancak bütün beden ile birlikte bir organizma bir canlı oluşturabiliyor ise toplumda da bütün sınıflar bir bütün olarak bir devlet ya da toplum oluşturabilirler. Yine aynı şekilde bir bedende tüm organlar kendi görevlerini sağlıklı bir biçimde yerine getirmesi halinde beden bir bütün olarak sağlıklı ve iyi olabilir.¹⁴

İşte tam bu nokta da Platon'un dördüncü, son erdemi olan ve bildirinin konusu olan adaletin ne olduğu Platon açısından ortaya çıkmış oluyor. Çünkü ona göre bir erdem olarak adalet her bir sınıfın toplumda ya da devlette kendi erdemine, meziyetine uygun olarak işlevini, fonksiyonunu en iyi şekilde yerine getirmesi ve bunun sonucunda da toplumda ya da devlette oluşan düzen, nizam, uyum, ahenk kısacası başladığımız yere geri dönersek ilk metafizik ilkimiz olan kozmosun devlette ya da toplumdaki yansımasıdır. Başka bir deyişle adalet

11 Devlet s. 81, 82.

12 Devlet s. 168 - 176; Copleston, Frederic. (2013). Felsefe Tarihi Yunanistan ve Roma 1B Platon (A. Yardımlı, Çev.).İstanbul: İdea Yayınevi s. 87.

13 Devlet s. 158 - 166; Ağaoğulları, Mehmet Ali. (1989). Mehmet Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi. Ankara. V Yayınları.

14 Devlet s. 180, 152.

esasinda üç erdem in toplumda doğru bir şekilde işlev görmesinin neticesinde ortaya çıkan bir bütünü n, toplumda hâkim olması gereken aklın ifadesidir.¹⁵

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali. (1989). Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi. Ankara. V Yayınları.
- Arslan, Ahmet. (2006). İlkçağ Felsefe Tarihi 2 Sofistlerden Platon'a. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barry P., Norman. (1995). An Introduction to Modern Political Theory Third Edition. London. The Macmillan Press.
- Benson, Hugh H. (Ed.). (2006). A Companion to Plato. Oxford. Blackwell Publishing.
- Can, Nevzat. (2005). Siyaset Felsefesi Problemleri. Ankara. Elis Yayınları.
- Cevizci, Ahmet. (Der.). (1999). İdealar Kuramı Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Copleston, Frederic. (2013). Felsefe Tarihi Yunanistan ve Roma 1B Platon (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Demos, Raphael. (1939) The Philosophy of Plato Charles. New York. Scribner's Sons Publishing.
- Guthrie, W.C.K (1978). A History of Greek Philosophy The Later Plato and The Academy Volume V. London. Cambridge University Press.
- Peters, E. Francis. (2004). Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü (Hakkı Hünler Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Platon. (2012). Phaidon Ruh Üzerine (N. Kalaycı, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Platon. (2013). Philebos (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2015). Devlet (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2015). Timaios (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Ross, David. (1966). Plato's Theory of Ideas. London. Oxford University Press.
- Shields, Christopher. (Ed.). (2003). The Blackwell Guide to Ancient Philosophy. Massachusetts: Blackwell Publishing.

¹⁵ Devlet, s. 164 - 166, 179.